

Щодо питання комунікації судових експертів із замовниками експертиз (межі, стратегічна мета та типові помилки)

Тетяна Чабанець

заступник директора — завідувач Київського відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3146-2051>, e-mail: t.chabanets@gmail.com

Вікторія Алексійчук

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи та післядипломної освіти Київського відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7579-3322>, e-mail: alexeychukviktoriya@gmail.com

Євген Яременко

завідувач відділу криміналістичних досліджень Київського відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, e-mail: donetsk_ndekc@ukr.net

Розглянуто межі та мету взаємодії судового експерта із замовником експертизи. Проаналізовано типові помилки під час призначення судових експертиз.

Ключові слова: судовий експерт; судова експертиза; висновок судового експерта; призначення судової експертизи; взаємодія судового експерта й замовника експертизи.

Regarding the Issue of Communication Between Forensic Experts and Clients of Expertise (Limits, Strategic Goals and Typical Errors)

Tetyana Chabanets, Viktoriia Aliksieichuk, Yevhen Yaremenko

The limits and goals of the interaction of a forensic expert with the customer of the examination are considered. Typical errors when ordering forensic examinations are analyzed.

Keywords: forensic expert; forensic examination; forensic expert's report; ordering forensic examination; interaction of forensic expert and customer of the examination.

Висновок судового експерта — це результат діяльності не лише експерта (експертів), застосування його професіоналізму з метою надання доказів, потрібних у вирішенні конкретних ситуацій. Він є також продуктом ефективної комунікації експерта й замовника експертизи, яка має відбуватися у пра-

вових межах, із дотриманням гарантій незалежності судового експерта, повноти й об'єктивності дослідження, максимального сприяння розв'язанню завдань правосуддя.

Доволі часто проведення судової експертизи не обмежується формальними межами: надходженням

доручення на проведення експертизи та видачею замовнику складеного висновку експерта. Зміст наданого висновку залежить від якості проведення дослідження, яка своєю чергою пов'язана з правильністю підготовки замовником експертного завдання, у зв'язку з чим поширеною практикою є попереднє консультування замовника з експертною установою (експертом) щодо ситуації, у якій планується проведення експертизи, з'ясування перспектив та доцільності застосування спеціальних знань, коректне визначення виду експертизи та формулювання питань, окреслення кола необхідних для розв'язання поставлених завдань об'єктів та матеріалів. Надалі, після завершення проведення експертизи, судовому експерту нерідко доводиться давати показання в суді щодо складеного ним висновку, а також (в окремих випадках) бути учасником дисциплінарних проваджень із приводу дій (або бездіяльності), пов'язаних із проведенням конкретної експертизи. У такий спосіб комунікація судового експерта із замовником експертизи та іншими учасниками справи може безпосередньо впливати на якість експертизи, а характер такої комунікації має значення під час подальшого оцінювання висновку експерта як доказу, вирішення питання щодо його допустимості, а також оцінювання дій експерта та інших учасників провадження з позиції їх правомірності.

Розглядаючи питання комунікації експерта із замовниками експертизи та іншими учасниками проваджень,

варто зупинитися на розгляді проблемних питань.

1. *Застосування інструменту «адвокатські запити» та звернень слідчого.* Щодалі частіше до науково-дослідних експертних установ (далі — НДУСЕ) надходять адвокатські запити та листи слідчих (детективів) із питань:

- наявності в НДУСЕ певних матеріалів кримінальних, адміністративних, цивільних, господарських проваджень та проведення за ними експертиз (з підстав визначення доцільності призначення експертизи стороною захисту саме цій установі);
- надання копій висновків експерта;
- надання інформації щодо питань, які були поставлені перед експертом і наданих на них відповідей;
- уточнення стадії, на якій перебуває проведення експертизи та строків її завершення.

Щодо можливостей надання експертами інформації в кримінальних та інших видах проваджень варто наголосити на існуванні законодавчих обмежень.

Відповідно до ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) експерт зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків прохід проведення експертизи та її результати [1]. У ст. 222 КПК додатково

наголошується, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають можливим. Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом.

Так, ст. 387 Кримінального кодексу України «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» передбачено кримінальну відповідальність експерта за розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка проводила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані [2].

Сторона захисту може ознайомитися з матеріалами досудового розслідування: 1) до його завершення, подавши про це клопотання (за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню; відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого є в матеріалах досудового розслідування, не допускається) та

2) у випадку завершення досудового розслідування в порядку надання доступу до матеріалів досудового розслідування (ст. 221, 290 КПК України відповідно) [1].

Норми інших процесуальних кодексів: ст. 107 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) [3], ст. 102 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) [4] та ст. 105 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) [5], також застерігають експерта щодо неможливості розголошення відомостей, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомлення про її результати будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого вона проводилася.

Так само відомчими інструкціями передбачено заборону розголошувати результати та хід проведення експертизи (у будь-якому провадженні!). Щодо експертів установ системи Мін'юсту та приватних судових експертів: п. 2.2 розділу II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція*) забороняє експерту розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду про хід проведення експертизи та її результати [6].

Отже, надання відповідей експертом (експертною установою) на запит щодо розкриття інформації про

призначену експертизу є недопустимим та становить питання відносин сторін провадження, а наполягання на наданні такої інформації може розцінюватися як протиправний тиск на експерта. Перебування на виконанні в експертній установі експертизи в конкретному провадженні не є перепорою для проведення в цій же установі й за тією самою справою такого ж виду експертизи за дорученням іншої сторони (зокрема, тим самим експертом). Оскільки різними зазвичай є поставлені на вирішення запитання та надані на дослідження матеріали, і навіть у разі їхнього співпадіння, експерти застосовують єдині прийняті алгоритми дослідження, а розбіжності у висновках декількох експертів або навіть одного експерта можуть бути з'ясовані під час оцінювання доказів, допиту експерта, перевірені шляхом проведення додаткової або повторної експертизи.

Негативною практикою слід вважати зловживання запитамі, зокрема, численні запити можуть виступати як інструмент тиску на судового експерта та перешкоджання його діяльності.

Опрацювання запитів та підготовка відповідей на них вимагає від експертів додаткових витрат часу і призводить до переривання процесу проведення експертиз, затягування термінів та порушення організації їх проведення (наприклад, неможливість проведення запланованих оглядів, зокрема, пов'язаних із виїздом в іншу місцевість).

2. Неякісне оформлення заяв та наданих на дослідження матеріалів.

Будь-які недоліки в підготовці до проведення експертизи та оформленні доручення на її виконання призводять до потреби направляти численні клопотання.

1) *Нерозуміння відмінностей у підставах призначення експертиз та експертних досліджень.*

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають *сторони* кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Сторони кримінального провадження чітко визначені в гл. 3 КПК. Слід зазначити, що до сторін не належить потерпілий та особа, яка не набула статусу підозрюваного, свідки (які нерідко зацікавлені у проведенні експертизи) [1].

Іншу редакцію мають положення ЦПК, ГПК та КАС. Так, відповідно до ч. 3 ст. 102 ЦПК [3], ч. 3 ст. 98 ГПК [4], ч. 3 ст. 101 КАС [5] висновок експерта може бути підготовлений (наданий) на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. До того ж ст. 101 ГПК [4], ст. 106 ЦПК [3], ст. 104 КАС [5] визначають, що учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення. Порядок проведення експертизи (у КАС — експертних

досліджень) та складання висновків експерта за результатами проведеної експертизи (у КАС — позасудового експертного дослідження) визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз.

Законодавство України про проведення судових експертиз, насамперед Закон України «Про судову експертизу» (ст. 1) говорить, що судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, *що є або будуть предметом судового розгляду* [7].

Відповідно до п. 1.8. Інструкції підставою для проведення експертизи є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), договір з експертом або експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи, реєстраційна картка або інший документ у випадках, передбачених законом. Тобто йдеться про звернення саме особи, а не сторони (учасника) справи [6].

Зважаючи на зміст наведених норм, проведення судової експертизи може бути замовлено з метою подання до суду (зокрема, при підготовці позову). Тому в разі відсутності інформації про те, яким саме учасником (стороною у справі) є особа, або мети

отримання висновку «для подання до суду» проводиться експертне дослідження. Отже, наявність у дорученні на проведення експертизи лише номеру кримінального провадження (цивільної або іншої справи) не дає судовому експерту відповіді на питання, чи є заявник саме стороною кримінального провадження (учасником справи). Водночас експерт не уповноважений самостійно перевіряти статус замовника (направляти звернення до органу досудового розслідування або проводити пошук у реєстрі судових рішень). Замовник повинен бути сам зацікавлений у зазначенні свого статусу в дорученні з метою доведення наявності законних підстав для проведення експертизи, а не експертного дослідження.

2) *Відсутність матеріалів, необхідних для дослідження* (наприклад, при почеркознавчій експертизі — оригіналу досліджуваного документу та необхідної кількості та належної якості зразків). Ураховуючи тривалість оформлення деяких документів, необхідних для проведення експертизи (наприклад, документації щодо нерухомого майна), а також запобігаючи перешкоджанню з боку зацікавлених осіб в отриманні потрібних доказів або зразків, варто завчасно (до призначення експертизи) підготувати необхідні об'єкти та матеріали дослідження. У разі нерозуміння, які докази потрібні для

дослідження, бажаною є попередня консультація замовника в експертній установі.

- 3) *Неточне формулювання питання* (наприклад, питання щодо визначення ринкової вартості майна без уточнення характеристик такого майна (марка, модель, виробник, комплектація, функціональні можливості, стан тощо), дати, станом на яку здійснюється оцінка (у той час як на дослідження надається інформація про розміщену пропозицію на купівлю (продаж), договір, додаткова угода, акт виконаних робіт (наданих послуг), які складені в різний час); відсутність уточнення документу, відомості з якого підлягають користуванню експертом, у разі їх розбіжностей (наприклад, неоднакова площа об'єкта, зазначена в технічному паспорті та витягу з реєстру прав на нерухоме майно; постановка запитань, що виходять за межі компетенції експерта тощо).
- 4) *Неточне визначення виду експертизи*. Помилка, пов'язана з нерозумінням замовником меж між різними експертними спеціальностями, питань правового характеру, ревізійними діями; різниці між інтеграційним завданням та самостійними завданнями кількох видів експертиз; особливостей призначення та проведення додаткових і комплексних експертиз, що також доводить доцільність попередньої консультації з експертною установою (експертом).

- 5) *Надання невпорядкованих матеріалів*. Зокрема, йдеться про порушення порядку аркушів у документах, відсутність їх нумерації, сортування, скріплення (або прошивання), упакування (надаються «розсипом»), завірення, надання неповних документів (відсутні сторінки), відсутність опису документів, надання неякісних копій не лише ускладнює роботу експерта та призводить до значних витрат його часу, а й може бути підставою повернення матеріалів.

Будь-які недоліки в первинному оформленні заяви призводять до додаткової переписки між експертною установою (експертом) та замовником експертизи. Особливо небажана ситуація, коли для збирання необхідних додаткових матеріалів потрібен час, який є більшим, ніж строки, відведені на розгляд клопотань про надання таких матеріалів. Наприклад, оформлення правовстановлюючої документації може потребувати більш тривалого часу (зокрема, оформлення земельної ділянки). У такому разі судовий експерт (так само як і керівник експертної установи) не наділений правом збільшувати строки виконання клопотань. Навіть передбачене таке право окремими відомчими інструкціями не дає можливості суттєво продовжити строк виконання заявленого клопотання, що призводить до неможливості проведення експертизи й повернення наданих матеріалів.

б) *Порушення порядку надання матеріалів для проведення експертизи.* Під час дисциплінарних проваджень виявляються непоодинокі випадки дослідження експертами в процесі проведення експертизи об'єктів (документів), які не надавались замовником ані разом із заявою щодо проведення експертизи, ані надалі (зокрема, відомості про такі документи відсутні у вступній частині висновку). Зміст висновку має містити історію появи в експерта відповідних об'єктів дослідження (у переліку початково наданих матеріалів, а також поміж тих, що були надані додатково у відповідь на клопотання або з власної ініціативи замовником). До того ж зазначаються відомості про дату й час направлення клопотання, дату відповіді на клопотання (листа) та дату їх отримання (надходження до експертної установи, експерта). Недотримання письмової форми надання експертній установі (експерту) об'єктів дослідження та інших матеріалів може обернутися розцінюванням дій експерта як таких, що містять самостійний збір матеріалів, які підлягають дослідженню. Такі випадки можуть мати місце в разі «донесення матеріалів», отримання матеріалів від замовника експертизи (або навіть іншої сторони) під час проведення огляду об'єкта на місці (наприклад, під час огляду об'єкта нерухомого майна, що належить подружжю або спадкоємцям померлого,

у ситуації спору щодо його поділу).

3. Несвоєчасність виконання клопотань експерта (ненадання додаткових матеріалів у встановлені терміни, несвоєчасна оплата, незабезпечення доступу до об'єкту) є підставою повернення матеріалів без виконання або складання повідомлення про неможливість надання висновку. До того ж експерт витрачає час на низку дій з організації проведення експертизи (попереднє вивчення матеріалів, підготовка клопотань, виїзд на місце огляду тощо), що фактично призводить до витрат робочого часу та має оплачуватись замовником.

4. Межі взаємодії експерта і замовника експертизи. Згідно зі ст. 107 ЦПК [3], ст. 102 ГПК [4], ст. 105 КАС [5] матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться на його замовлення. Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи. *Призначений судом експерт* не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання (в ЦПК, КАС — крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи).

Відповідно до п. 2.3 Інструкції експерту заборонено вступати у передбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи. У розумінні цієї норми слід розглядати будь-які ситуації контакту судового

експерта із замовником експертизи поза межами судового засідання (крім випадків одночасної участі експерта та учасника справи (замовника) у процесуальній дії (наприклад, слідчому експерименті), або проведенні огляду об'єкта на місці, проведення дослідження щодо особи замовника (наприклад, у разі про-

ведення психологічної, психіатричної, медичної експертизи), або до призначення експертизи під час консультації, яка може бути проведена в експертній установі у спеціально відведених місцях, які унеможливають доступ замовника до матеріалів провадження, а також його вплив на судового експерта).

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
7. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 07.04.2025).